Natuurbos in Nederland: twee besprekingen

Natuurbos in Nederland; een uitdaging. H. van der Lans & G. Poortinga. 192 pp., vele illustraties (in kleur en zwart-wit). Met een voorwoord van de Minister van Landbouw en Visserij. Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, Amsterdam. *f* 24,50.

Een aantrekkelijke omslag, keurig ingebonden, fraaie kleurenplaten en een goed leesbare tekst: inderdaad een uitdaging om iets over het natuurbos in Nederland te lezen, wat dat dan ook maar is. Het voorwoord van de Minister van Landbouw en Visserij moedigt de lezer ook nog eens aan, en het eerste hoofdstuk draagt dezelfde titel als het boek, maar dan met een vraagteken. Terecht, want het onderwerp ligt nu eenmaal gevoelig. Sinds zo'n 100 jaar is er geen oorspronkelijk bos meer in Nederland: het huidige bos is grotendeels opnieuw aangelegd op voormalige heidevelden, zandverstuivingen en landbouwgronden of bestaat uit – door allerlei vormen van overmatig gebruik volkomen veranderde – begroeiingsvormen.

Maar: gelukkig zijn er nog vele bossen, waar natuur te beleven valt. Denk maar aan de landgoederen en de andere bosrijke landschappen inmiddels aangekocht door een natuur- of landschapsbeschermingsorganisatie of nog steeds in handen van de particuliere eigenaren (vaak reeds geslachten lang). De wijzigingen in het agrarische landgebruik lijken aan deze gebieden voorbij te zijn gegaan. Gelukkig bereiken de in de 19e eeuw aangelegde bossen en landgoederen inmiddels eveneens het stadium waarop de natuur zich laat gelden. De eerste dertig pagina's van het boek gaan daarover. Verderop staan vele waardevolle aanwijzingen hoe met dit – nog betrekkelijk jonge – erfgoed kan worden omgegaan en hoe, ondanks het gebruik van de bossen en landschappen, de natuur goede kansen geboden kan worden.

Maar dan begint de lezer – of deze argeloos is of geïnteresseerd danwel bij bosbeheer betrokken – het gevoel te bekruipen, dat er een bepaalde bedoeling nagestreefd wordt. Er komt minder objectieve informatie maar meer een uitgesproken idee over natuurontwikkeling in bossen door begrazing met allerlei dieren en zelfs zwartbonte koeien („Us Mêm" uit Leeuwarden?). Is dat de uitdaging?

Zeker, het grote publiek wordt voor een schappelijke prijs een fraai platenboek aangeboden met teksten die op vele onderdelen waardevolle informatie over natuur en natuurlijke processen verschaffen. Maar bij nadere beschouwing blijkt het boek een aaneengeschreven verzameling geschriften van de Stichting Kritisch Bosbeheer te zijn, een groep biologen die sinds een tiental jaren probeert terzake van de bescherming, de inrichting en het beheer van de landelijke gebieden de polarisatie tussen natuur en cultuur (door hen gelijkgesteld met produktie) gaande te houden (zie ook de „literatuurlijst" op pag. 191). Daarbij wordt de mengeling van goede inzichten, tegenspraken, verdichtsels – zo niet erger – niet geschuwd.

De manier waarop dit met behulp van dit boek gebeurt dwingt vanuit politiek oogpunt gezien wel enig respect af. Het is Kritisch Bosbeheer als een specifieke belangengroep dan toch maar gelukt om – met een woordspeling op hun hobby: als een wolf in schaapskleren? – via het respectabele Instituut voor Natuurbeschermingseducatie en zelfs met een niet onbelangrijk stuk financiering van de overheid hun ideeën in een fraaie gedaante op de markt te brengen. Een soort greep naar meer invloed op of zelfs macht over de wijze van bosbeheer in Nederland. In de USA is dit onderwerp bekend uit de discussies over „Capture" (verovering) en „conformity" (onderwerping aan regels).

Inzake de publikatie met overheidssteun rijst wel de vraag, waarom dan al jaren gewacht moet worden op de bundel onderzoeksresultaten terzake van de levensgemeenschap bos, die bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer is samengesteld. Is het nu werkelijk zo moeilijk om *goed onderbouwde* informatie te publiceren?

Terugkomend op de eerder genoemde mengeling: de vele beweringen op biologisch gebied moet ik aan anderen, meer terzake kundige beoordelaars overlaten. Als voorbeeld van tegenspraken bied ik de volgende bloemlezing aan:

* pag. 178. de natuurlijke loofbossen... zullen eerst hersteld moeten worden.
* pag. 173. Vanzelfsprekend komt het vroegere oerwoud niet terug. Niemand heeft dit ooit beweerd.

* pag. 171... in onze streken (heeft zich) geen echt oerwoud (...) kunnen ontwikkelen. De voor de natuurlijke processen noodzakelijke soorten waren aanwezig, maar er kwam geen ongestoorde ontwikkeling op gang.
* pag. 31. In 1886... zwierf hij door het laatste oerbos van die streek (bij Norg). In 1870 was nog maar 3% (noot: moet zijn 6%) van Nederland met bos bedekt. Dat was al volstrekt geen oerbos meer...
* pag. 124. Het Norgerholt behoort tot de laatste paar oerbosresten, die we in Nederland nog bezitten.
* pag. 41. Het is niet eenvoudig na te gaan hoe het Nederlandse natuurbos zich in deze tijd zonder ingrijpen van de mens zou hebben ontwikkeld.
* pag. 50. In het beheer van het natuurbos moet steeds gezocht worden naar het juiste evenwicht (noot: dat geldt voor ieder bosgebruikstype).
* pag. 94. Opmerkelijk is dat het oernatuurlijke bos met de grazende runderen, wisenten, elanden en paarden aan alle milieuvoorwaarden leek te voldoen voor ... spechten.

Einde citaat. Dit aantal uitspraken rond „oer-" en „natuurbos" wijst niet alleen in de richting van weinig uitgekristalliseerde begripsvorming, maar ook in de richting van de overheersing door een (evenmin gedefinieerd) idee-fix, enerzijds de onverzoenlijkheid tussen natuur en de oogst van hout en anderzijds de intensieve begrazing om „natuur" te maken.

Over de houtoogst kan ik kort zijn: stellig zijn er minder of meer natuurvriendelijke methoden; de meer vriendelijke behoeven meer aandacht. Inzake begrazing is het zonder meer juist dat grazende dieren van verschillende aard een zekere bijdrage leveren *bepaald door de biotoop*, maar toch niet in die dichtheden die het bos op vele plaatsen doet verdwijnen? Er ontstaat dan hoogstens een begrazingslandschap zoals in het New Forest. De platen in het boek geven dan ook vooral stevig beweide situaties weer, die vervolgens als „natuur" worden aangeprezen. In het gebied van het New Forest heet dat „Open Forest Waste".

Illustratief is ook de zogenaamde afwegingsmatrix van toetsingscriteria toegepast op vier categorieën van natuurbeheer-benadering. Wie enige notie heeft van de hantering van een matrix zal moeite hebben om de *suggestieve opstelling serieus te nemen. Dit is te meer* jammer, omdat de ontwikkeling van een deel van de Veluwe in de richting van het New-Forest-concept helemaal niet zo'n slecht idee is. Maar dan zou wel alsnog alle informatie over the New Forest aangeboden moeten worden. Het New-Forestgebied in Zuid-Engeland (bij Southampton) omvat 37.000 ha waarin zowel particuliere eigendommen en voor grazers gesloten bossen (Enclosures) als gebruiksrechten van locale bewoners aanwezig zijn. Het is in 1072 door de toenmalige Koning William gereserveerd en sinds 1924 voor een groot deel in beheer bij de Forestry Commission (het Engelse Staatsbosbeheer).

Daartegenover mag dan ook worden uiteengezet, dat de Veluwe de afgelopen negen eeuwen een geheel andere ontwikkeling heeft doorgemaakt. U heeft Historia Forestis (J. Buis) toch al gelezen?

Reeds eerder is opgemerkt dat in het boekwerk op verschillende plaatsen goede en waardevolle informatie aanwezig is, ook zeer aan te bevelen voor allen die met het beheer van bos en andere niet-bebouwde terreinen te maken hebben.

Helaas wordt deze informatie grotendeels overschaduwd door het idee van begrazing, waarvan de eerder genoemde Stichting bezeten is.

Met de in het boek gehanteerde hobbyïstische benaderingswijze wordt dan ook aan het Nederlandse lezerspubliek niet bepaald een dienst bewezen. De bossen van Nederland gaan de door de samenleving verlangde functies steeds beter vervullen. De voortbrenging van hout is daarbij evenzeer nodig – b.v. voor het verspreiden van een boekwerk – als de recreatieve mogelijkheden en de bijdrage aan het natuurlijk milieu, ook al kan het bos daarbij maar in beperkte mate puur natuur zijn.

Een grote hoeveelheid bos zal voor de samenleving veelzijdig moeten functioneren; daarbij is de natuurfunctie inderdaad de minst sterke en vraagt deze extra aandacht. Wordt die aandacht bevorderd door polarisatie, door het opscherpen van tegenstellingen?

Nogmaals, mijns inziens een gemiste kans – een kans waarop de Minister doelt in zijn voorwoord – om op zichzelf belangrijke inzichten op een evenwichtige wijze te presenteren. Nu heeft het helaas de vorm van polarisatie, waaraan in ons kleine, dichtbevolkte land met vele vaak tegengestelde belangen nu juist geen behoefte is.

De kern van het geschrift is de Veluwe. Dat is op zichzelf geen nieuws; de verhalen over wisenten – die hier overigens vrijwel zeker nooit vertoefd hebben – wolven en lynxen zijn ons uit dezelfde koker al eerder opgediend. Hieraan zijn nu toegevoegd de zgn. teruggefokte „oer"-runderen en -paarden, die tezamen met allerhande gedomesticeerde dieren de Veluwe zouden *moeten gaan bevolken als belangrijk onderdeel van* een zgn. integraal natuurbeheersmodel. Zo'n kunstmatig instandgehouden „natuurgebied" is op zichzelf in Nederland niet vreemd. Heidevelden, schraalgraslanden, eike- en essenhakhout, boombossen, het zijn alle relicten van historische gebruiksvormen. Het enige verschil is *de schaal*, waarop dit zou moeten gebeuren, zij het dat de import van voor ons land exotische diersoorten extra bedenkelijke kanten heeft.

De polariserende toonzetting van het boek neemt echter een ernstige vorm aan, wanneer op de pagina's

171 en 172 de vergelijking wordt getrokken tussen wat er met het oorspronkelijke woud in Nederland is gebeurd en de huidige aantastingen van het regenwoud in de tropische delen van de wereld. Van Nederlands oerwoud zou nimmer sprake zijn geweest vanwege vroegtijdig menselijke invloed op de bosontwikkeling na de laatste ijstijd. Zo'n stelling is weliswaar discutabel, maar desondanks wordt simpelweg geconcludeerd: „Er treft ons geen enkele blaam", en: „er is dus geen enkele overeenkomst met de zeer recente rigoreuze ontbossingen in de primaire tropische regenwouden". De schrijvers willen derhalve doen geloven dat de manier, waarop Nederlanders met de bosvegetatie omgaan, niets te maken heeft met de snelle verwoesting van het regenwoud. En dat is noch in historisch noch in huidig maatschappelijk opzicht juist. Onze bosverwoesting – onder meer door overmatige begrazing – en de manier waarop ons landgebruik thans is ingericht heeft inmiddels alles te maken met de snel voortschrijdende ellende elders. Indien het behoud van het tropisch regenwoud dat er nog is ons ter harte gaat, zal er grote aandacht besteed moeten worden aan de wijze van landgebruik in o.a. Nederland; en wel zodanig dat de Derde Wereld orde op zaken zal kunnen stellen, inclusief het in tact laten van het regenwoud aldaar.

Het weer terug ontwikkelen – op grote schaal wel te verstaan – van „natuurbos" (wat dat dan ook maar is) moet worden afgewogen tegen andersoortig landgebruik voor produkten en diensten (o.a. veelzijdige bossen) met inbegrip van het behoud van oerwoud elders. Bij zo'n afweging zal blijken – en dat in tegenstelling tot hetgeen in het boek wordt beweerd – dat er in Nederland maar zeer beperkt ruimte is en dat 18% of ca. 60.000 ha van ons bosareaal bestemmen voor het accent „natuur" (zie Meerjarenplan Bosbouw, 1986) al erg veel is. Als daarin de „grote grazers" als wisenten geïntroduceerd zouden moeten worden, dan vereist dat de ruimte van één aaneengesloten gebied van bijvoorbeeld de gehele Veluwe; zo logisch is dat. Maar dan moet ook nog eerst worden geloofd dat extreme begrazing voor natuur zorgt. En bovendien moet een en ander worden afgewogen tegen het belang van natuurlijke ontwikkelingen in bossen elders in het land.

Hiermede is de inhoud van het boek – jammer genoeg – eerder een provocatie dan een uitdaging. Het voorwoord van de Minister van Landbouw en Visserij is weliswaar afstandelijk genoeg om verstandig te zijn, maar het lijkt wel wat onnozel in vergelijking tot de kwalijke, polariserende inhoud van het boek. Dit leidt bovendien tot de vraag wat de kleine lettertjes op de laatste pagina van het boek te betekenen hebben. Daar wordt – behalve de overheidssubsidie – ook de „steun" van een begeleidingscommissie genoemd, waarin respectabele personen uit het taakveld van bos, natuur en landschap zitting hebben gehad. Is die steun beperkt gebleven tot het schrijven van het voorwoord? Was er nu werkelijk niemand beschikbaar om de „kritische" belangengroep kritisch te behandelen?

Ondanks alles: het boek is – op de kwaliteit van enkele foto's en een paar drukfouten na – goed verzorgd uitgegeven. Dat is aan de uitgever, het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (I.V.N.) en aan de drukker, Bosch & Keuning, ook best toevertrouwd.

Het is voor ƒ 24,50 in de boekhandel verkrijgbaar. Het is geen geld, maar – jammer voor het I.V.N. – de inhoud is er dan ook naar. Hoewel, voor wie met het onderwerp vertrouwd is: beslist opwindende lectuur.

A. van Maaren

Na deze bespreking door een bosbouwer geeft een bioloog zijn impressies:

"Natuurbos in Nederland" is een gedreven pleidooi voor bos met natuurlijke ontwikkelingen als hoofddoelstelling. Het is volgens de auteurs geschreven om te voorzien in de behoefte aan informatie, die bij een breed publiek is ontstaan naar aanleiding van de experimenten om in ons land opnieuw natuurbos te scheppen. In die zin is het tevens een verantwoording. Zij beogen een presentatie van de kennis van het natuurbos en het natuurbosbeheer die, naar hun zeggen, tot nu toe beperkt is gebleven tot een kleine groep deskundigen en direct betrokkenen. Zij belichten vooral de rol en de betekenis van dood hout en grote grazers in natuurbos en natuurbosbeheer.

De ondertitel luidt: "Een uitdaging". Zeker, natuurbos is een uitdaging. Bos dat functioneert als een "zo volledig mogelijk" en "zelfregulerend" ecosysteem is in onze contreien van de wereld op zijn minst een schaarse zaak. Het moet uit overwegingen van natuur en landschap hoog worden aangeslagen. Meer kennis van natuurlijke processen en ontwikkelingen in rijpere bossen is ook voor de bosbouw van grote betekenis. Als men zich dan aan zo'n onderwerp waagt, moet men zich echter realiseren dat het minstens zozeer een uitdaging is om het goed en verantwoord voor het voetlicht te brengen. Het staat niet ter discussie dat het boek veel goede en waardevolle informatie biedt en dat de auteurs zeer bij hun onderwerp zijn betrokken, maar zij falen uiteindelijk in hun bedoeling.

Dat maakt het boek als geheel een teleurstellende pleitbezorger voor een goede zaak die veel beter verdient. Dat slaat niet op de leesbaarheid en de vormgeving, al zijn de zwart-wit foto's nogal eens erg contrastarm. Dat teleurstellende heeft wel betrekking op de inhoud: helderheid, zorgvuldigheid, lijn in het betoog, e.d.

In de leiding worden hoge verwachtingen gewekt. De toonzetting is dan nog vrij zakelijk en afstandelijk. Direct daarna wordt het kader geschetst door een historische terugblik. Daarin wordt de mens van meet af aan, al als jager, tegenover de natuur gezet. Daar kan men over twisten, maar het zet hoe dan ook de teneur voor de rest van het boek. Dat leidt ook tot de opmerking dat zich in onze streken geen echt oerwoud heeft kunnen ontwikkelen: de voor de natuurlijke processen noodzakelijke soorten waren aanwezig, maar er kwam geen ongestoorde ontwikkeling op gang. Elders wordt echter verwezen naar het bestaan van oerbossen in ons land tot in de vorige eeuw (b.v. p. 171). Bij het lezen van die historische terugblik dringt zich ook al snel het gevoel op dat de schrijvers nauwelijks of niet aandacht hebben besteed aan recentere literatuur. Over hoe het in toendra en taiga toegaat, is de laatste jaren zeer veel onderzoek gepubliceerd (denk b.v. aan het International Biological Program) en ook b.v. het biologisch-archeologisch onderzoek heeft niet stil gezeten. Enige kennis van die literatuur doet nogal vraagtekens zetten bij tal van als feiten naar voren gebrachte zaken.

Deze eerste indrukken worden verder lezend slechts versterkt. Het onderscheid tussen wensen, meningen en vooroordelen enerzijds en inzichten, kennis en feiten anderzijds is ver te zoeken. Literatuurverwijzingen ontbreken in de tekst volledig, en de behandeling van het gebodene is bovendien vaak erg oppervlakkig. Het wordt al te vaak aan de kennis en smaak van de lezer overgelaten of hij bepaalde informatie wel of niet kan accepteren. Wat aanvaardbaar lijkt, blijkt daarbij allerminst (ervarings)kennis die tot nu toe beperkt is gebleven tot een kleine groep deskundigen en direct betrokkenen en zit verspreid in het boek, en is sterk anecdotisch. Het boek is zo een stellingname, veeleer dan een presentatie van voor velen nieuwe kennis.

Het ontbreekt in het bijzonder aan een werkelijk fundamentele behandeling die een kader kan bieden voor de praktijk van beleid en beheer: wat is het wezen van het functioneren van natuurbos (wat dat ook moge zijn), welke eisen stelt dat aan beheer en inrichting, en wat zijn daarbij de verschillen en overeenkomsten met "produktiebos" en "produktiebosbeheer"? Dat zou dan moeten kunnen uitmonden in het beantwoorden van de vraag: wat levert het op en hoe kan daartegen worden aangekeken? Het wezen en de betekenis van b.v. nutriëntenkringlopen, en daarbij betrokken verschijnselen en processen in en boven de grond en hoe het geheel onder verschillende omstandigheden gestalte krijgt, worden niet werkelijk uit de doeken gedaan. Dit betekent dat het perspectief van natuurbos vaag blijft en dat geen zinnig woord kan worden gezegd over verschillen tussen uitgangssituaties (denk b.v. aan arme gronden tegenover rijke gronden). De vele voorbeelden van vooral over onze grenzen, hoezeer deze ook kunnen aanspreken, ondervangen dat niet en komen weinig uit de verf. Dat is een ernstig manco, omdat er over deze en dergelijke zaken een vracht aan gepubliceerde onderzoekresultaten bestaat. Het opvoeren van het New Forest laat geheel open hoe, in welke opzichten en in welke mate het geval, zoals beschreven, vergeleken kan worden met een of andere situatie in ons land.

De voorbeelden zijn niet alleen te oppervlakkig om goed te doorzien en op waarde te schatten, maar ze rammelen ook meer dan eens. Het wringt als wisenten (als die al ooit in ons land hebben geleefd) worden opgevoerd als grote grazers die voor open plekken in natuurbos kunnen zorgen, wanneer dat is gebaseerd op de situatie in het Bialowiezawoud (de enige plek waar zij in semivrije staat voorkomen) waar zij zich nauwelijks in het reservaatgedeelte ophouden maar juist de produktiebosgedeelten prefereren en daar bovendien 's winters worden bijgevoerd (p. 65 b.v.). Zo ook mag de vraat van Schotse Hooglanders de hergroei van gras stimuleren, maar dat edelherten in de Imbosch daarvan werkelijk profiteren is niet voor ieder even duidelijk als dat is voor de auteurs. Overigens wordt geen onderscheid gemaakt tussen reïntroductie van verdwenen diersoorten en introductie van wilde diersoorten of primitieve huisdieren, hetzij om het ecosysteem zo volledig en zelfregulerend te maken als maar mogelijk is, dan wel als alternatief beheersinstrument.

Wat andere experimenten in ons land betreft, laat b.v. het geval Spanderswoud (p. 149 e.v.) slechts korte-termijneffecten van omvorming zien die in belangrijke mate ook met het huidig (produktie)bosbeheer kunnen worden bereikt. Echt verwarrend wordt het als op een en dezelfde pagina micro-organismen in dood hout stikstofgas uit de lucht kunnen omzetten in ammonium en nitraat, vers hout (ook) een groot stikstofbindend vermogen heeft en dood hout dus stikstof produceert als er te weinig opneembare stikstof is maar stikstof bindt als er te veel ammonium en nitraat uit de lucht komt (p. 76). Voor een "breed publiek" is hier geen touw aan vast te knopen, tenzij men aanneemt dat "breed publiek" synoniem is met onkritisch.

De grote lijn in de hoofdstukkenindeling gaat in de uitwerking snel verloren. Die uitwerking is wat rommelig en vervalt, verspreid, in veelvuldige variaties op eenzelfde thema. Dat doet, samen met de oppervlakkigheid e.d., na verloop van tijd de gedachte rijzen dat

de kracht van het pleidooi voor natuurbos niet zozeer wordt gezocht in het staven van de meningen, maar in hun herhaling. Door die drammerigheid verliest het boek veel van zijn overtuigingskracht en door het ononverzichtelijk terugkomen op eerder aangesneden onderwerpen graven de auteurs helaas valkuilen waar ze regelmatig zelf intuimelen. Het boek telt zoveel opmerkingen die niet geheel of geheel niet met elkaar stroken, dat het ondoenlijk is en weinig zin heeft ze te vermelden. Slechts één voorbeeld na dat wat al eerder is gegeven: het wordt aan de lezer gelaten om te kiezen tussen het aantal vogelsoorten dat in het Bialowiezawoud voorkomt (p. 65 en 87). Die onzorgvuldigheid uit zich ook anders. Zo wordt het vliegend hert tweemaal uitgeroepen tot een in ons land uitgestorven soort (p. 33, 37), terwijl er sinds mensenheugenis niet zoveel hebben rondgevlogen als in 1986. Hij zou ook niet beschermd zijn (p. 33), maar is dat op grond van de natuurbeschermingswet al sinds 1973. Zo ook zijn de auteurs kennelijk niet bekend met de verspreiding van de boomkikker in ons land, om van het biotoop van die soort maar te zwijgen (p. 98); enzovoorts.

Het is natuurlijk makkelijk en goedkoop om veel commentaar te hebben, maar "Natuurbos in Nederland" maakt het er wel naar. Het wordt niet alleen pretentieus gebracht, maar ook met een aanmatiging die kritisch doet lezen: "kennis die tot nu toe beperkt is gebleven tot een kleine groep deskundigen", "Processen kun je je slechts voorstellen als je een behoorlijke ecologische kennis in huis hebt", "Eigenlijk zijn de processen zelf in grote lijnen vrij simpel" (p. 7, 97), etcetera. Zichzelf tegenover de goegemeente zo'n vrijbrief verschaffen voor een in onzorgvuldig en ongenuanceerd gedram ontaardende bewogenheid, moet welhaast onontkoombaar uitkomen bij zoiets als de vier natuurbehoudsmodellen (p. 115 e.v.) met de ontsporing die culmineert in de bijgaande afwegingsmatrix (p. 122). Dat is uitermate jammer, bewogenheid strekt in principe tot sier en het natuurbos verdient beter!

Achter het hele verhaal lijkt alleen de opvatting te steken dat natuur alleen natuur is als het natuurbos is, dat bos alleen natuurbos is als er grote grazers in rondlopen en dat de mens niet meer hoeft te doen dan die beesten erin te brengen en dan de zaak zijn beloop te laten. De betekenis van de huidige flora, vegetatie en natuurgebieden wordt genegeerd, net zoals die van het huidige bos; alle natuur en bos die er nu is kan beter natuurbos zijn. Zo wordt een polarisatie tussen bosbouw en natuurbehoud en binnen het natuurbehoud opgedrongen die, zoals elke polarisatie, de zaak geen goed kan doen. Politiek en beleid worden gesteld voor een absolute keuze die nodeloos en heilloos is.

Als er tijd van leven is, kan het boek zeker ook een positieve invloed hebben. In opzet is het zeker goed en het bevat, nogmaals, ook goede en waardevolle informatie en gedachten. Gehoopt mag worden dat van de betreurenswaardige uitwerking een stimulans mag uitgaan voor anderen om het vervolgens eens goed te doen. Natuurbos in Nederland, een uitdaging: wie pakt die uitdaging op? Nu eens de bosbouwers?

J. G. de Molenaar

Persbericht
Ministerie van Landbouw en Visserij

Werkgelegenheidprojecten bosbouw; resultaat onderzoek ministerie sluit aan bij rapport accountantsdienst

Minister Braks heeft op 27 april jl. het rapport over de resultaten van het vervolgonderzoek naar de uitvoering van het werkgelegenheidsprogramma Bosbouw 1984-1985 naar de Tweede Kamer gestuurd.

Zoals bekend, heeft de bewindsman op basis van de resultaten van een onderzoek door de Accountantsdienst van zijn departement in oktober vorig jaar een verdergaand onderzoek gelast naar alle 113 projecten in het kader van de regeling. De resultaten van dit onderzoek komen in grote lijnen overeen met de bevindingen van verleden jaar. Bij de totale beoordeling van alle objecten blijkt 61% aan de regeling te voldoen en 39% niet.

Naar aanleiding van de resultaten van het onderzoek overweegt minister Braks met betrekking tot de uitvoering van subsidieregelingen de volgende maatregelen:

- in ieder geval de regelingen met betrekking tot de bosbouw onder te brengen bij een speciaal departementsonderdeel, waarvoor reeds plannen bestonden. Dat onderdeel zal belast worden met de uitvoering van subsidieregelingen;
- alle bosbouwsubsidieregelingen samen te voegen;
- standaardwerkomschrijvingen in te voeren;
- een grotere eigen bijdrage van de eigenaar/opdrachtgever;
- alle aanbesteding van werken bij voorkeur openbaar te laten geschieden.

De "Regeling bijdrage werkgelegenheid in de bosbouw 1984/1985" maakte deel uit van het werkgelegenheidsprogramma van de overheid. Van de *f* 1 miljard, die het kabinet ter beschikking heeft gesteld voor additionele werkgelegenheidsprojecten, kon *f* 35 miljoen worden besteed in de bosbouw, waarvan *f* 26 miljoen voor deze regeling. Op basis van veldonderzoek is thans geconstateerd, dat bij verreweg het grootste deel (circa 70% van de projecten) de verrich-